

Az Osztrák Folyóirat-adatbázis mint online katalogizáló rendszer*

Az alább következő cikk két szempontból is nagyon tanulságos. Az egyik: olyan részletes leírást ad az Osztrák Folyóirat-adatbázis munkálatairól, hogy szinte lassított filmfelvételenként fázisról fázisra követhetjük "szárba szökkenését". A másik: objektíven mérhetjük le segítségével, hogy a szomszéd rétte mennyivel zöldebb. Ez az objektíven "zöldebb volt" akár etalonul is szolgálhatna a hazai I²F (K + F Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program) keretében folyó hasonló erőfeszítésekhez.

Az intézmény

Az osztrák tudományos könyvtárak időszak kiadványainak központi cím- és állományjegyzékét 1984 júniusától az Osztrák Nemzeti Könyvtár (ÖNB) főigazgatójának közvetlenül alárendelt osztály, az Osztrák Folyóirat-adatbázis (ÖZDB) gondozza [1].

A kutatásszervezési törvény (FOG) [2] értelmében az ÖZDB egyrészt az osztrák tudományos könyvtárak közös vállalkozása, másrészt az időszak kiadványok online katalogizáló hálózatának, egyszersmind központi katalógusainak a központja.

A számítástechnikai feladatokat (elsődlegesen a résztvevők és a központi adatbázis közötti kapcsolat biztosítását) a DATEX-P szolgáltatás igénybevételével, az adatbázis anyagának kiértékelését és a különféle jegyzékek, katalógusok, bibliográfiák előállítását pedig az Osztrák Könyvtárak Tervosztályával [3] együttműködve látja el.

Az időszak kiadványok központi lelőhelyjegyzékeinek fejlődése

Az időszak kiadványok nemzeti, egyetemi, regionális cím- és állományjegyzékétől ezúttal eltekintve, az egyetemes központi állományjegyzék létrehozására irányuló, többszöri nekibuzdulást magukban foglaló törekvések is majdnem kilencvenéves múltra tekinthetnek vissza.

Az ausztriai könyvtárakban őrzött időszak kiadványok első egyetemes állományjegyzékét 1898-ban Ferdinand Grassauer szerkesztette [4]. Hatvanéves szünet után új vállalkozás indult e téren, főként az egyre nagyobb méreteket öltő könyvtárközi kölcsönzés támogatására. Az osztrák Köznevelési Minisztérium 1951-ben felkérte a nyilvános közkönyvtárakat, a minisztériumok, jelentősebb tudományos

egyesületek, állami nagyüzemek stb. szakkönyvtárait, hogy a második világháborút átvészelt folyóirat-állományukat jelentsék be.

1955-ben elkészült az osztrák központi folyóirat-katalógus (Österreichischer Zeitschriften Zentral-Katalog = ÖZZK) kézirata, melynek gondozását 1957-ben az ÖNB vette át. Ez a jegyzék a továbbiakban egyes napilapok és sorozatok, hivatalos közlönyök, közgazdasági jelentőségű folyóiratok, esetenként nem tudományos periodikumok felvételével bővült ki, miközben a bejelentési kötelezettség az 1945 utáni anyag vonatkozásában kizárólag a külföldi címekre korlátozódott. A törzsrész 1962 és 1963 között *Zentralkatalog neuerer ausländischer Zeitschriften und Serien in österreichischen Bibliotheken* [6] címen, két pótkötete pedig *Neuere ausländische Periodika in österreichischen Bibliotheken* [7] címen jelent meg. A leírások besorolása nagyjából a porosz instrukció [8] elvei szerint ment végbe. A lelőhelykódokat a szóban forgó kiadványokban állományadatok és jelzetek követik.

Miközben az osztrák tudományos könyvtárak 1971–1975 közötti reformja [9], az egyetemek szervezetét meghatározó törvény (UOG) [10] és a már említett kutatásszervezési törvény (FOG) egybehangozva szabályozza az egyetemi és főiskolai könyvtárak szervezetét, egyszersmind állománygyarapításuk optimális koordinálására is kötelezi őket. A tudományos könyvtárak közös vállalkozásainak irányítására az ÖNB kapott felhatalmazást.

A fentieknek megfelelően az egyetemi könyvtárak helyi, nagyrészt hagyományos periodikajegyzékeket szerkesztenek [11].

Ezzel egyidejűleg újra megindult az időszak kiadványok központi – általános, mind időben, mind földrajzilag egyetemes, tehát az 1945 előtti és utáni külső és belföldi címeket és állományait egyaránt tartalmazó – címjegyzékének megvalósítását előmozdító munka, de immár egy számítógépes hálózatra támaszkodó online katalógus tervezetének formájában.

*Előadasként a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Műszaki Könyvtáros Szekciójának 1989. november 2-i ülésén hangzott el.

Megemlítendő a *Zeitschriftenliste 1974* [12], azaz a tárgyévi előfizetések által lekötött összeg költségvetési felmérésére szolgáló címjegyzék, valamint ennek bibliográfiai adatokkal bővített változata, a *Zeitschriftenliste 1978* [13], amely az akkori berlini ABT (Arbeitsstelle für Bibliothekstechnik) géppel feldolgozott időszaki kiadványainak leíró adatait vette igénybe. Közben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az ÖZDB megvalósításához műszaki, szervezési és könyvészeti fejlesztésre van szükség.

Az NSZK-ban végrehajtott könyvtári reform és tervezés egyértelműen dokumentálta az együttműködésen és a központi szolgáltatásokon alapuló hálózati rendszerek jelentőségét. Tájékozódásunkkor fontos szerephez jutottak az alábbi központi számítógépes folyóirat-adatbázisok/jegyzékek:

- **NZN = Niedersächsischer Zeitschriftennachweis**, Göttingen: az alsószász szövetségi állam főbb könyvtárainak géppel feldolgozott cím- és állományanyaga; benne az egy-egy címhez tartozó többszöri állománybejelentések gépileg vannak összevonva, miközben sem az adatai, sem gépi megoldásai nem kompatibilisek a többivel.
- **BZV = Bayerisches Zeitschriften-Verzeichnis**, München: a bajor könyvtárak időszaki kiadványainak központi jegyzéke; itt a RAK-WB-nek [14] megfelelő címleírásokat találunk, miközben ugyanaz a cím annyszor szerepel, ahányszor a részt vevő könyvtárak állományában előfordul (redundáns). Szerkesztése során csak a besorolás szempontjából fontos részt ellenőrizi.
- **ZDB = Zeitschriftendatenbank**, Berlin: az NSZK központi folyóirat-adatbázisa, az SBPK [15] és a DBI [16] közös gondozásában. Jelenleg kb. 550 ezer testületi szerzői nevet tartalmaz (GKD-állomány [17]). Az előző két forrással szemben minőségileg igényesebb, mennyiségileg jelentős, tartalmilag koherens és redundancia nélküli adatállományt nyújt. Ezért az ÖZDB tervezésénél a ZDB szervezeti, bejelentési és adatfeldolgozási tárolási szerkezete külön figyelmet kapott [18].

Az osztrák tudományos könyvtárak számítógépesítésének folyamatában a következő fázisok különböztethetők meg:

- 1974–1979: az egyetemi számítóközpontok igénybevétele,
- 1979–1987: önálló fejlesztés,
- 1987 óta: versenytárgyalási felhívás egy integrált hálózati rendszer kiépítésére, a BIBOS rendszer megvétele és azóta folyó implementálása.

Az első időszakban a könyvtári problémák megoldására az egyetemi számítóközpontok igénybevétele látszott célravezetőnek. De mivel a CPU-idő egyre kevesebb volt, megszületett az elhatározás, hogy e lehetőség révén olyan áttekinthető részmegoldásokra kell törekedni, amelyek rövid, illetve belátható időn belül és a rendelkezésre álló – korlátozott – költségvetési keretet át nem lépve hozhatnak érzékelhető könnyítéseket. Ilyennek bizonyult

- a kölcsönzési nyilvántartás gépesítése,

- a könyvtári ügyvitel számítógépre vitele,
- az időszaki kiadványokról központi online nyilvántartás létesítése.

A tudományos könyvtárak évi költségvetésük jelentős hányadát fordítják időszaki kiadványok folyamatos előfizetésére. E "drága" állomány beszerzésének koordinálásánál, kölcsönzésének irányításánál az adatbázis létrejötte nagy segítséggel kecsegtetett. Ezért realizálásának fontossági sorolása mindvégig az első és a második hely között ingadozott.

Az önálló fejlesztés időszakának alapfeltétele a saját számítógépek beszerzése és üzembe helyezése, tartalmi célja pedig a könyvtári hálózat egészének elérhető számítógépes könyvtári ügyviteli rendszer kifejlesztése volt.

A kölcsönzési nyilvántartás gépesítésének megvalósítására a Grazi Egyetemi Könyvtár vállalkozott (az üzemeltetett számítógép 1977-ben: Bull 6/43, majd Bull 6/53, 1989-től Bull 6/950 típusú), a központi szolgáltatásokat biztosító rendszer (a központi folyóiratjegyzék, a közös katalogizálás a hálózaton belül stb.) fejlesztése pedig a tervosztály feladatává vált (üzemeltetett számítógépe Bull 6/950 típusú). A továbbiakban azonos gyártmányú számítógépeket installáltak a linzi (Bull 6/38), a salzburgi (Bull 6/48) és a bécsi egyetemi könyvtárban (Bull 6/43, 1989 óta a tervosztály Bull 6/950 számítógépe vette át a kölcsönzési nyilvántartás feladatát), valamint a bécsi Műegyetem Könyvtárában (Bull 6/31).

Az ÖZDB alaptervezetét egy 1980-ban előterjesztett tanulmány [18] alapján az osztrák Tudományos Könyvtárak Igazgatótanácsa hagyta jóvá. A kivitelezés a következő feltételektől függött:

- számítógéppel feldolgozható, idegen eredetű bibliográfiai adatok beszerzése: adatcsere-egyezmény;
- a központi aktualizálási adatmennyiség létrehozása;
- az adatbázisrendszer kialakítása;
- a hálózati együttműködés feltételeinek megszervezése;
- az idegen eredetű adatok hasznosításának megszervezése;
- a résztvevők bejelentési gyakorlatának formai és gépreviteli megszervezése.

Az adatcsere-egyezmény 1982. április 12-én született meg a ZDB üzemeltetőivel. Eddig az ÖZDB – intern módon – három teljes ZDB adatbázismásolatot (címállományt és a GKD-állományt) vett igénybe. 1982-ben egyet az adatstruktúra elemzésére, 1985-ben a másikat próbaüzemeltetésre, 1986-ban a harmadikat rutinüzemeltetésre. (A jelenleg állandóan online lekérdezhető ZDB eredetű adatmennyiség: 440 ezer címleírás és 220 ezer testületi szerzői név.)

Az ÖZDB 1980 júliusában vette át az 1976 óta elárult ZAZ/NAP kartotékokat, és reaktiválta a korábbi bejelentőket. (Három kartoték létezik: a ZAZ törzskartoték – állománybejelentések 1963-ig; a NAP-pótkartoték – megszerkesztett-felülvizsgált

újdonságok; a gyarapodási kartoték – a szabályzat szerint besorolt, még felülvizsgálatlan bejelentések. Becslés szerint ezek a kartotékok több mint 150 ezer egyedi címet tartalmaznak, címenként átlagosan 2,5 állománybejelentéssel.) Ezután kezdődhetett meg az adatazonosítás a ZDB címei alapján (a változtatás nélküli címadat-hasznosítás 70–80% között ingadozik).

1981 és 1985 között négy kivitelezési szakaszra bontva készültek el az adatátvitelhez, betápláláshoz és az adatbázis működtetéséhez szükséges programok [19].

A hálózati együttműködést biztosító könyvtári/lelőhelyi azonosító kódot két, e célra kidolgozott osztrák szabvány (ÖNORM A 2656 és ÖNORM A 2657 [20]) határozza meg. (Egyik a számítógépi, a másik a jegyzékkészítési használatot szabályozza.)

Az idegen eredetű címadatokhoz tartozó állománybejelentések betáplálása központilag 1980-ban, decentralizáltan 1983 júniusában kezdődött meg, miután a könyvtárazonosítási kódot a könyvtárak a maguk részéről elfogadták (1–2. táblázat).

1. táblázat

Az ÖZDB saját betáplálási adatai

	Cím	Testületi szerzői név
1985. augusztus	7 525	1 154
1986. július	9 700	1 400
1987. június	14 840	3 350
1988. augusztus	22 143	4 619
1989. augusztus	25 000	5 300
1990. január	27 000	5 700

2. táblázat

Az állományadatok gyarapodása

	Állomány	Cím
1985. augusztus	121 600	46 350
1986. július	184 342	70 552
1987. június	220 300	84 400
1988. augusztus	260 047	99 353
1989. augusztus	280 000	107 200
1990. január	282 377	108 902

A résztvevők bejelentési eljárását kézikönyv [21] rögzíti. Ez tekintettel van a ZDB adatstruktúrájára, de néhány osztrák sajátosságot is figyelembe vesz. A munkamenet bevezetésére 1985-ben több tanfolyam indult, az új munkatársak betanítása folyamatosan történik.

A kivitelezési feltételek sikeres megoldása után a szakmailag érintett munkatársak kiváltak a Tervhivatalból, és a Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung 1984. június 8-i rendelete értelmében az újonnan alapított ÖZDB-osztályon – részben a Központi Szerkesztőség keretén belül – folytatták munkájukat.

Ezt követően megindulhattak az időszaki szolgáltatások a már meglévő, géppel olvasható állománybejelentések alapján (napi protokoll, jegyzékek, katalógusok stb.), mégpedig

- ▶ gyorsnyomtatón (LIBRIS karakterkészlettel),
- ▶ COM-kiadványok formájában,
- ▶ fényszedőgépen a mágnesszalagra konvertált adatokból,
- ▶ lézernyomtatón,
- ▶ CD-ROM-on CD-PAC [22] formában.

Hálózati struktúra

Szervezeti felépítés

A központi adatbázis a résztvevők adatait tartalmazza (3. táblázat). Az adatközpont szervei a Központi Szerkesztőség és a központi adatfeldolgozás munkáit végrehajtó Tervhivatal. A Központi Szerkesztőség feladata a ZAZ/NAP kartotékok anyagának betáplálása, a hagyományos résztvevők jelentéseinek feldolgozása, a bibliográfiai állományok (címállomány és GKD) tartalmi ellenőrzése, a kiadványok szerkesztése.

3. táblázat

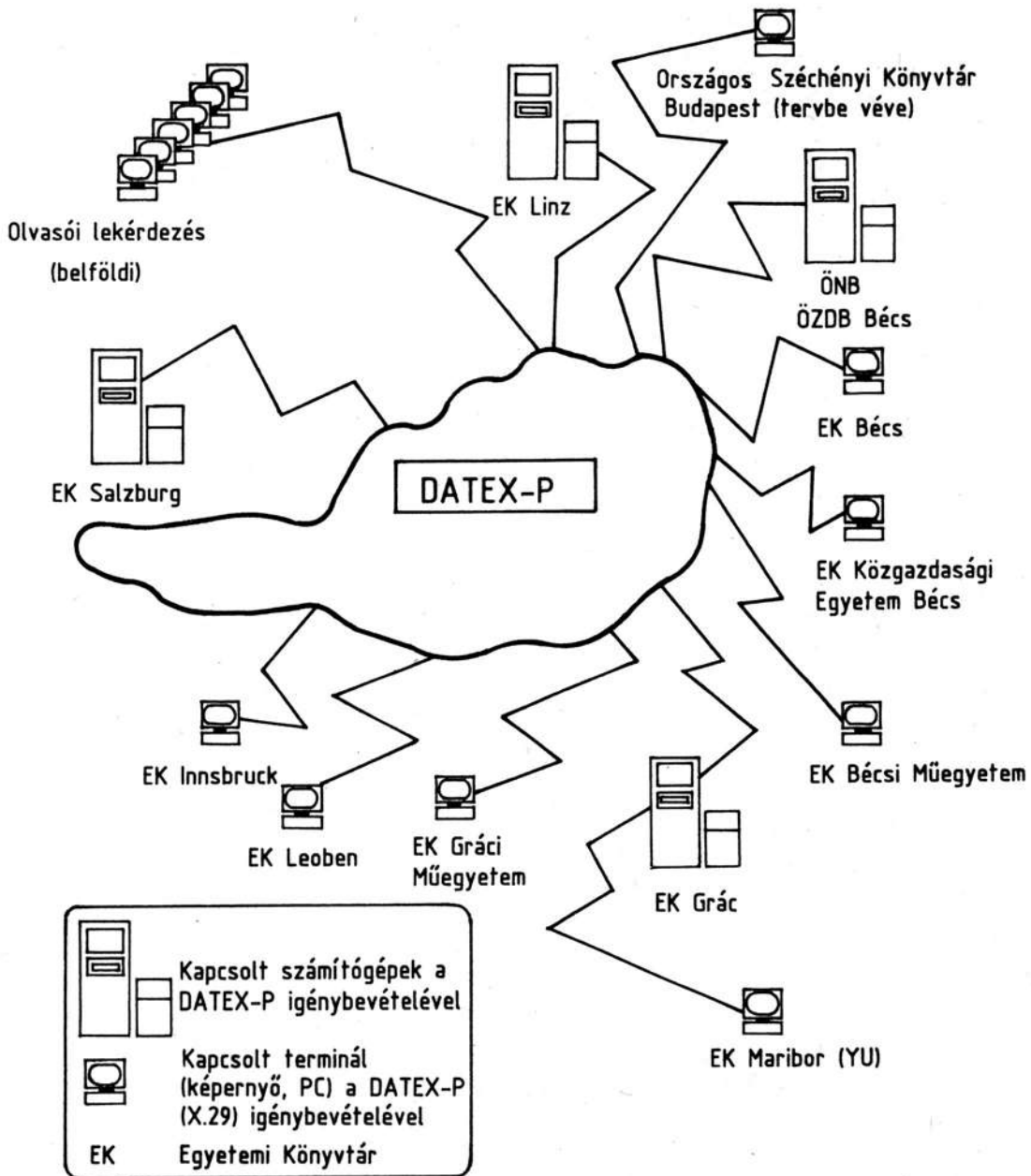
A résztvevők

818	állami könyvtár
740	a Szövetségi Tudományos és Kutatási Minisztérium hatáskörében (tudományos könyvtárak)
78	más minisztériumok hatáskörében
78	társasági, vállalati, alapítványi, egyesületi stb. könyvtár
52	részlegesen állami könyvtár
36	érdekképviselői könyvtár (kamarák, szakszervezetek stb.)
19	felekezeti könyvtár
13	városi könyvtár
3	nemzetközi szervezet könyvtára
1019	ausztriai tudományos könyvtár/lelőhely

A regionális csomópontokon – "helyi szerkesztőségként" – általában a nagy egyetemi könyvtárak központi folyóiratosztályai dolgoznak a bejelentések betáplálásán és aktualizálásán (1. ábra).

A hálózati illetékesség következőképpen oszlik meg:

- ▶ a résztvevők felelősek állománybejelentéseikért; önállóan (online üzemmódban) jelentenek és korrigálnak;
- ▶ új címeket, testületi szerzői neveket minden résztvevő önállóan jelenthet online módon, és javíthat is ekként mindaddig, amíg csak az ő állománya tartozik a szóban forgó címhez;
- ▶ a bibliográfiai adatokat (címállományt, GKD-állományt) csak a Központi Szerkesztőség gondozhatja.

1. ábra A hálózat felépítése

Műszaki felépítés

Hardver

A hálózat alapját a *Honeywell-Bull* cég nagy teljesítményű miniszámítógépei alkotják a Mini 6 jelű sorozatból. A 32 bites processzorral rendelkező 950-es modell maximális kiépítésben például 16 Mbájtos központi memóriát, 4000 Mbájtos lemezes háttértárolót tartalmazhat, és egyidejűleg 128 terminál vezérlésére képes.

A hálózathoz IBM-kompatibilis terminálok is csatlakoztathatók. A távadatátvitel kizárólag a DATEX-P szolgáltatás igénybevételével történik.

Szoftver és állományszerkezet

Alapszoftver tekintetében a *Honeywell-Bull* cég operációs rendszerét és TAF-processzorát, valamint a PASCAL nyelvet használják.

Az adatbázis kezeléséhez a Tervhivatal saját *programcsomagot* fejlesztett ki, amelynek főbb funkciói:

- ▶ a ZDB-adatok bevitel;
- ▶ a változtatások visszaigazolása a ZDB-adatok felhasználásával;
- ▶ információkereső szolgálat a hálózati résztvevőknek;
- ▶ katalógusok előállítás köteget üzem módban.

Az adatbázis-kezelő rendszer tulajdonságai:

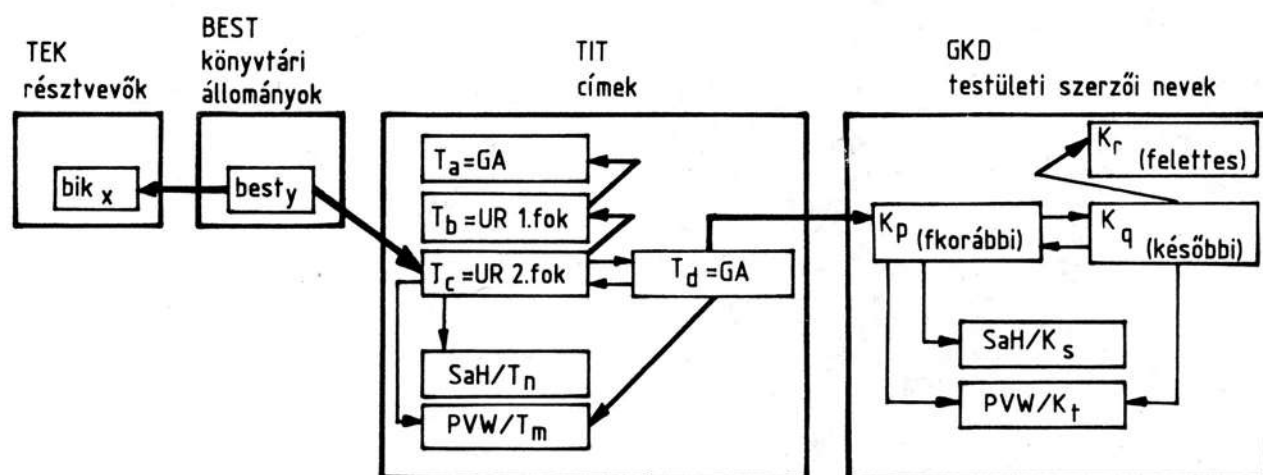
- ▶ minden egyes bibliográfiai egység változó hosszúságú rekord;
- ▶ a rekordok tárolásánál adattömörítést használnak;
- ▶ az adatbázis lekérdezése keresőkulcsok segítségével történik;
- ▶ a keresőkulcsok összessége invertált fájlt alkot, amelyben minden kulcs mellett szerepelnek azon rekordok azonosítói, amelyekben az adott kulcs előfordul;
- ▶ a testületi szerzői nevet tartalmazó rekord automatikusan össze van kapcsolva minden olyan címléírási rekorddal, amelyben a testületi szerző szerepel;
- ▶ a címléírás módosítása esetén az invertált fájl és a kapcsolatok is azonnal módosulnak;
- ▶ a könyvtárak állományi adatainak tárolása külön fájlban történik, amelyben minden rekordhoz automatikusan hozzárendelődik a megfelelő címléírási rekord azonosító száma és a könyvtár azonosító kódja.

Adatstruktúra

Egy analitikus adatmezőséma biztosítja, hogy a hálózat résztvevői által bejelentett adatok feldolgozása az adatbázis célkitűzéseinek megfelelően történjék (2. ábra). A mezősémát az egykori berlini *Arbeitsstelle für Bibliothekstechnik* dolgozta ki, figyelembe véve az időszaki kiadványok sajátosságait, különös tekintettel a központi folyóirat-katalógus igényeire. Ez az eljárás jóval komplexebb, mint a monográfiák címléírásánál használatos. A sémát a továbbiakban a DBI és az SBPK gondozta és fejlesztette (ZETA-3 [23] és ZETA-4 [24]).

Az időszaki kiadványok központi katalógusát az említett mezőséma alapján a következő szerkezeti sajátosságok jellemzik:

- ▶ az időszaki kiadványok címléírása dinamikusan és hierarchikusan ábrázolható;
- ▶ az egyes rekordok közti logikai összefüggés azonosító számok hálójával (ZDB, ÖZDB, GKD, állományi adatok, könyvtári/lelőhelyi azonosító számok) fejezhető ki;

2. ábra Az azonosító számok hálózata

Magyarázat:

TEK: résztvevők

bik_x: x lelőhelyi könyvtári jelzete

BEST: állományok

best_y: x lelőhelyen található T_c címhez tartozó y állomány

TIT: címek

T_a: törzscímleírás

T_b: UR (alsorozat) 1. lépcső, T_a címtől függő viszonyban

T_c: UR (alsorozat) 2. lépcső, T_b címtől függő viszonyban, T_d későbbi címmel összefűzve, igényli a PVW/T_m és SaH/T_n címállományi utalásokat,

SaH/T_n: lásd szintén utalás (címállomány)

PVW/T_m: pauszál utalás (címállomány)

T_d: önálló törzscímleírás T_c korábbi címmel összefűzve, igényli a PVW/T_m címállományi utalást és a K_p testületi szerzői nevet

GKD: testületi szerzői nevek

K_p: testületi szerzői név, igényli a SaH/K_s és PVW/K_t GKD-állománybeli utalást, összefűzve a K_q későbbi névalakkal,

K_q: testületi szerzői név, igényli a PVW/K_t GKD-állománybeli utalást, összefűzve K_p korábbi névalakkal, felettes szerve a K_r testületi szerző,

K_r: testületi szerzői név, mint felettes szerv a K_q testületi szerzői névvel összefűzve.

- ▶ a rekordok nem redundálnak;
- ▶ a primer címleírás (Primärkatalogisierung) bibliográfiai szabványcímleírások alapján és környezetében történik (címállomány, GKD-állomány).

Az adatbázis által használt rekordtípusok lehetővé teszik az adatok képernyőn történő ábrázolását, valamint a katalógusok kialakítását:

- ▶ címleírás – itt két alapvető formát különböztetünk meg:
 - a törzscímleírást (Grundaufnahme) és
 - az ágazati (lépcsőzetes) címleírást (Stufenaufnahme).

E két forma segítségével minden hierarchikus összefüggés ábrázolható, és bármely csomóponton bővíthető. Előnye: az alsorozatokra tagolt időszaki kiadványoknál a logikus egység tagjai a gépi feldolgozásnál és a katalógus tételeinek ábrázolásánál (OPAC, nyomtatott katalógus) egyaránt együtt maradnak. Az összefüggések mindig áttekinthetőek, és ábrázolásuk állandóan rendelkezésre áll, anélkül, hogy további vagy újabb lekérdezésre lenne szükség.

- ▶ a testületi szerzők neve (GKD-állomány),
- ▶ általános és lásd még utalók (a címállományban),
- ▶ általános és lásd még utalók (a GKD-állományban),
- ▶ összevont állománybejelentés az egyes címekhez – lelőhely-azonosítással.

A ZDB, ÖZDB és a GKD adataira jellemző, hogy az azonosító számok hálózata adatfajtánként egymásra vonatkozó hivatkozások formájában áll rendelkezésre, valamint hogy a címleírásokhoz GKD azonosítószám-hivatkozások tartoznak (az időszaki kiadványok több mint 40%-a testületi szerzői név alkalmazását igényli). Az összevont állománybejelentések cím- és lelőhely-azonosító számra hivatkoznak.

Egyetemes központi katalógus szempontjából az azonosító számok ilyen hálózata nélkülözhetetlen tulajdonság. Ez teszi az OPAC keretén belül lehetővé az ismert könyvészeti összefüggések és viszonyok ábrázolását (ez az időszaki kiadványoknál szinte közelebbi tulajdonság, a monográfiák területén inkább ritkaságszámba megy). Egy-egy konkrét könyvtár szintjén azonban az azonosító számok hálózata néha nem kívánt információözönt jelenthet, főleg akkor, ha az utalókkal jelzett adatokhoz nincs megfelelő állomány a könyvtárban.

E tekintetben kínál megoldást az ÖZDB-Compact modellje, amely úgy nyújt veszteség nélkül bibliográfiai információt, hogy hiányzik az a könyvtári állomány, amelyre utalhatnánk.

Az ÖZDB fő elve a redundancianélküliség:

- ▶ minden egyes címhez, ill. testületi szerzői névhez csak egy leírás (rekord) tartozhat, s ez a leírás a hálózat résztvevői számára szabványos;
- ▶ minden rekordban csak az azonosító számok szerepelnek utalás gyanánt; feloldott szövegutalás csak akkor, ha az adatbázisban nincs hozzá tartozó címleírás. Ennek előnye:

- az utalással jelzett címeket azonnal és egyértelműen fel lehet lelteni, az azonos, de különböző leírásokban szereplő címeket könnyen meg lehet egymástól különböztetni, a laikusok számára szinte megoldhatatlan, még a gyakorlott könyvtárost is hosszabban lekötő azonosító műveletek egyszerűen elvégezhetők;
- az adatbevitelnél elesik a szöveghiba lehetősége: az azonosító szám gépileg ellenőrzött;
- javításnál mindig csak az aktuális címleírást kell módosítani, az összes kapcsolódó adat javítását a rendszer automatikusan végzi.

A képernyős ábrázolásnál és a kötegelt feldolgozásoknál a hivatkozásokat az aktuális adatállapot alapján oldjuk fel. A kiegészítésként megadott azonosító szám a további online lekérdezés irányításánál bizonyul rendkívül előnyösnek, mivel kiküszöböli az újabb keresés, azonosítás stb. munkáját, így megkönnyíti mind az adatbázis használójának, mind a gépi rendszernek a munkáját.

A primer katalogizálás (új címleírás betáplálása) a szabványadatok környezetében történik. 1985-ben megegyezés jött létre a ZDB-ből származó, azaz az idegen eredetű címleírások hasznosításáról (a megbízható, könyvészetileg színvonalas adatokból 70–80%-ot lehetett változtatás nélkül átvenni; a szükségessé vált változtatások címváltozásokkal vagy az Ausztriában hiánytalanabban meglévő állományadatokkal kapcsolatosak). Minden új címleírás esetén követelmény a pillanatnyilag ismert osztrák adatkörnyezet tekintetbevétele. Mihelyt egy új vagy hasznosított idegen eredetű címhez állománybejelentés kapcsolódik, a szóban forgó cím birtoklása határozza meg a helyi vagy a központi szerkesztőség illetékességét a további adatgondozást illetően. Minden adatjavítás primer katalogizálásnak számít, mivel befolyással van az aktuális szabványadatokra.

Gyakorlati hasznosítás

Az ÖZDB jellegét tekintve szakirodalmi adatbázisokat kiegészítő adatbázis. A keresési eredményként megkapott tételekhez megadja a lelőhelyet, s így lehetővé teszi a könyvtári használatot. Ez a feladat határozza meg a lekérdezés módját és a kiértékelések formáját.

Az adatbázis tartalmához a komplex adatstruktúra teljes hasznosításával, paraméterekkel vezérelt módon lehet hozzáférni:

- ▶ online lekérdezésnél a lekérdező státusától függő parametrizált válasz- és adatmódosítási funkciók állnak rendelkezésre,
- ▶ a kötegelt feldolgozásoknál automatikusan történik a szabályzat szerinti besorolási adatok, a rövidített vagy teljes címleírások, ill. az utalók előállítás.

Online használat

Itt két programrendszer áll rendelkezésre [25]:

- ▶ ZDBE-program: az általános keresési és beviteli program,
- ▶ ZDBZ-program: keresési program az olvasók számára.

ZDBE

Minden résztvevőnek. A keresés célja, hogy tartalmazza-e az adatbázis a keresett rekordot (felvilágosítás, bibliográfiai revízió, duplumellenőrzés), illetve van-e hozzá tartozó állománybejelentés (kölcsonzési folyamat irányítása, adatgondozás).

Ismert rekordot keresőkulcsokkal kereshetünk. Ilyen kulcs lehet a helyes ISSN, a cím azonosító száma, a testületi szerzői név azonosító száma vagy a könyvtári/lelőhelyi kód.

Például:

ISSN 10042-3610

címazonosító szám T733256-7

GKD-azonosító szám K1024466-9

a helyi állomány

meghatározója B124288-X*15.216.0000-4

Ismertetlen rekord visszakeresésére a címek különböző változatai és rövidítései, az öt- vagy hatjegyű CODEN és a szabványos címrövidítések, míg a GKD esetében a testületi név összes változata és rövidítése használható. Mindezek az adatok keresőkulcsként az invertált fájlban találhatók. A keresőkulcs közvetlenül kérdezhető le; a kérdés szövegéből a gép levezeti a kulcsot, az index segítségével szelektálja a megfelelő választ, a képernyőre való kiírás előtt összehasonlítja a talált szöveget a kérdés szövegével (utólagos szelekció), és csak a kérdéssel egybehangzó válaszokat írja ki.

Összegezve, a lekérdezési lehetőségek a következők:

- ▶ címkeresés ismert azonosítási számmal,
- ▶ címkeresés ismert ISSN-nel,
- ▶ testületi szerzői név keresése ismert azonosítási számmal,
- ▶ ismert azonosítási számú címhez tartozó valamennyi állománybejelentés keresése (hálózati eredménykiírás),
- ▶ ismert azonosítási számú címhez tartozó egyedi lelőhely állománybejelentésének keresése (helyi eredménykiírás),
- ▶ címkeresés (textstring) utólagos szelekcióval,
- ▶ testületi szerzői név keresése (textstring) utólagos szelekcióval.

A képernyőre való kiírást ki- és bekapcsolható opciók szabályozzák:

- ▶ kurz – az azonosításhoz szükséges adatmennyiség,
- ▶ lang – teljes analitikus címlírás,
- ▶ key – lekérdezési kulcs,
- ▶ ast – hierarchikusan összefüggő címek feltüntetése,

- ▶ best – egy címhez tartozó valamennyi állományadat feltüntetése,
- ▶ tv – az azonosító számok hálózatának szöveggé történő feloldása,
- ▶ titel – egy testületi szerzői névhez tartozó összes cím kiírása.

Az adatbevittet megkönnyíti a ZT utasítás, melynek eredménye szabályzat szerinti címábrázolás, miközben a cím által tartalmazott utalások feloldása a katalóguskörnyezet feltüntetéséhez vezet. Mindez elősegíti a formális leírás ellenőrzését, az állományellenőrzést, a hierarchikus tagolódás felülvizsgálatát, a hivatkozott azonosító számok helyes használatát.

ZDBZ

Általános lekérdezési program: a válasz mindig katalóguscédula formátumban jelenik meg az ernyőn.

Az itt rendelkezésre álló utasítások:

- ▶ A – a könyvtári/lelőhelyi kód szövegfeloldása (megadja a könyvtár címét és az esetleges kölcsonzési korlátozásokat);
- ▶ T – címkeresés (azonosító számmal vagy szöveggel);
- ▶ K – testületi szerzői név keresése (azonosító számmal vagy szöveggel);
- ▶ KK – testületi szerzői név keresése azonosító számmal, és valamennyi hivatkozott testület kiírása;
- ▶ TK – testületi szerzői név keresése azonosító számmal, és valamennyi hivatkozott cím kiírása;
- ▶ TT – címkeresés azonosító számmal, és valamennyi hivatkozott cím kiírása.

A kizárólag olvasói lekérdezéshez többféle terminál-, ill. személyszámítógép-típus alkalmas (Cit 224, Beehive DM5A, Eurobee FT10, HP-2642, HP-2645, Apple Macintosh, Bull VIP 7800, IBM PS/2 stb.).

Kötegetelt feldolgozások

Az adatbázis teljes tartalma évente egyszer COM-kiadásban jelenik meg. Ezáltal az online rendszeren kívül álló résztvevők és az érdeklődők is informálódhatnak. Megrendelésre (lelőhelyenkénti, könyvtárankénti, tartományonkénti stb.) részjegyzékek, szakosított jegyzékek vagy egyéb kombinált összeállítások készülnek.

A kötegetelt feldolgozás általában a ZDBZ programrendszer elvei szerint parametrizálható (teljes vagy rövidített címlírással, generált utalókkal, testületi szerzői nevekkal vagy az utóbbi kettő mellőzésével stb.). Az előállítás vagy LIBRIS karakterkészlettel rendelkező gyorsnyomtatón egy- vagy kéthasábos formában, vagy Macintosh személyi számítógépen konvertált adatok alapján lézernyomtatón sokszorosításra alkalmas formában, vagy pedig mágnesszalagra konvertált adatok alapján COM-formában történik.

ÖZDB-Compact

Az ÖZDB kísérleti CD-ROM-verzióját 1989 szeptemberében Linzben mutatta be a 20. Osztrák Könyvtárosnap alkalmával. A CD négy teljes jegyzéket tartalmaz: a grazi, a salzburgi és a bécsi egyetemi könyvtárét, valamint a bécsi Közgazdasági Egyetem Könyvtárát.

Egy CD digitális tárolókapacitása 550 Mb-ot; ez kb. 1000 lemez vagy 750 mikrofilmlemez kapacitásának felel meg. Az ÖZDB 1989. novemberi teljes kiadása 84 mikrofilmlemezre tesz ki.

A cél egy könnyen kezelhető CD-PAC (*Compact Disc Public Access Catalogue*) előállítás volt. Az ehhez szükséges programrendszert "software prototyping" eljárással Macintosh személyi számítógépen hat héten belül sikerült megvalósítani. A használati interfész megfelel az Apple Human Interface Guidelines feltételeinek, így a kezelés és a lekérdezési eljárás szinte magától értetődő.

Segítségével címet, testületi szerzői nevet vagy ilyen elemek nélküli szöveget egyaránt lekérdezhettek. A szavak sorrendje tetszés szerinti, az első beírt szó jobb oldalon csonkolható. A szabályzat szerint sorolt találatokat eredménylista tünteti fel, s egy rövid statisztika utal a megtalált cím- vagy testületi tételekre. A keresett tétel kiválasztása után a szabályzatnak megfelelő címléírás és állománymegnevezés jelenik meg a képernyőn. A szintén kiírt azonosítási számok jelzik, hogy a feloldott utalásokhoz tartozik-e a könyvtárban állomány, vagy sem. Ha van állomány, további keresés nélkül lehet az utalásra átváltani, vagy a többi tétel között "lapozni".

A CD-ROM megoldás lényeges előnye: helytől, időtől, adatátviteli lehetőségtől függetlenül használható, az eredményt a szövegfeldolgozó programmal tetszés szerint lehet alakítani. Csökkenő előállítási költségei gazdaságilag előnyös megoldások tervbevitelét teszik lehetővé [26].

A jelenlegi Macintosh OS-változat mellett távlati terv egy MS DOS-változat előállítása is.

Az integrált hálózati rendszer és az ÖZDB

Az osztrák Tudományos és Kutatásügyi Minisztérium illetékes III/1. osztálya 1987 elején verseny tárgyalási felhívást tett közzé [27]. A legjobb ajánlat benyújtójával [28] már ősszel szerződést kötött a BIBOS integrált könyvtárszervezési rendszer megvételére és bevezetésére.

A felhívás megszabta az eljárás keretfeltételeit. Ezeket a kapott ajánlat visszaigazolta, s így 1987 decemberében a kivitelező céggel tárgyalások kezdődtek az ÖZDB adatanyagának átvételéről a BIBOS rendszerbe, mégpedig azzal az alapfeltétellel, hogy az adatok (címállomány, GKD és az összevont könyvtári állománybejelentések) meglévő strukturális és bevált gyakorlati funkcionalitása megtartandó [28].

1989 nyarán a minisztérium megbízásából és az addig elért tárgyalási eredményekre támaszkodva [29], a Tervhivatal az IBM Österreich céggel együttműködve kivitelezési tanulmányt dolgozott ki. Ennek alapján a legbiztosabb megoldást a programoknak és az adatbázisnak a Bull 6/960 típusú számítógépről egy IBM 9370 típusú számítógépre történő átvitele hozná. Ez az eljárás anélkül biztosítaná az ÖZDB beolvasását az Osztrák Könyvtári Hálózat feladatkörébe, hogy a már megszokott rutinszolgáltatásokat meg kellene szakítani [30], egyben lehetővé tenné a szabványjellegű könyvészeti adatállományok (címállomány és GKD-állomány) hasznosítását a hálózat napi munkájában.

Jegyzetek

- [1] Az intézmény címe: Österreichische Zeitschriftendatenbank – ÖZDB, A-1015 Wien, Josefsplatz 1. Tel.: (0222) 533 70 57. – Feladatait meghatározza: Erlaß des Bundesministers für Wissenschaft und Forschung vom 8. Juni 1984, betreffend die Bibliotheksordnung der Österreichischen Nationalbibliothek (ÖNB).
- [2] FOG Bundesgesetz vom 1. Juli 1981 über die Forschungsorganisation in Österreich und über die Änderungen des Forschungsförderungsgesetzes (Forschungsorganisationsgesetz FOG) BGBI 1981/314; valamint későbbi kiegészítő rendelkezései.
- [3] Az intézmény neve és címe: Planungsstelle für wissenschaftliches Bibliothekswesen, A-1015 Wien, Josefsplatz 1. Tel.: (0222) 533-70-57 vagy 533-70-49. Feladatait meghatározza: Erlaß des Bundesministers für Wissenschaft und Forschung vom 21. Februar 1974, Z 356.412-III/1/73, valamint: Erlaß des Bundesministers für Wissenschaft und Forschung vom 8. Juni 1984, betreffend die Bibliotheksordnung der Österreichischen Nationalbibliothek.
- [4] GRASSAUER, Ferdinand: Generalkatalog der laufenden periodischen Druckschriften an den österreichischen Universitäts- und Studienbibliotheken, den Bibliotheken der technischen Hochschulen, der Hochschule für Bodencultur, des Gymnasiums in Zara, des Gymnasialmuseums in Troppau und der Handels- und nautischen Akademie in Triest. – Wien, Herder, 1898.-23 könyvtár anyagát tartalmazza a Hofbibliothek 638 olyan címével kibővíve, amely más könyvtárban nincs meg.
- [5] Österreichischer Zeitschriften-Zentral-Katalog – ÖZZK. Sokszorosított kézirat. – Wien, 1955. Megjelent öt kötetben, kb. 250 könyvtár állományjegyzékeként.
- [6] Zentralkatalog neuerer ausländischer Zeitschriften und Serien in österreichischen Bibliotheken (ZAZ). – Wien, 1962–63. A törzsrész 6 kötetben kb. 30 000 világháború utáni kurrens folyóirat címét és 449 könyvtár állománybejelentését tartalmazza.
- [7] Neuere ausländische Periodika in österreichischen Bibliotheken (NAP). – Wien, 1968–76. A ZAZ két pótkötetként 10 400 címhez állománykiegészítést, illetve új lelőhelyet közöl.
- [8] Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preußischen Bibliotheken vom 10. Mai. 1899. 2. Ausg. in der Fassung vom 10. Aug. 1908. Berlin, Behrend, 1909.

- [9] Reform des wissenschaftlichen Bibliothekswesens 1971 – 1975. Stand und bisherige Ergebnisse (Juni 1975). Zwischenbericht. – Wien, Bundesmin. f. Wissenschaft u. Forschung, 1975.
- [10] UOG Bundesgesetz vom 11. April 1975 über die Organisation der Universitäten (Universitäts-Organisationsgesetz UOG) BGBl 1975/258, valamint későbbi kiegészítései.
- [11] Bécsi Egyetemi Könyvtár: Periodika-Zentralkatalog der Universitätsbibliothek Wien: PZUW. – Wien, 1981. Több kiadásban, mikrofilmlapos formában is. Tervezett pótkötete az 1986–1990 között bejelentett változásokkal az ÖZDB részállományaként jelenik meg. – Grazi Egyetemi Könyvtár: Grazer Zeitschriften-Verzeichnis: GZV. – Graz, 1974. Több kiadásban. Törzsrészét (Gesamtverzeichnis der an der Universität Graz gehaltenen Zeitschriften, Stand 1.1.1978) szakosított jegyzékek egészítik ki. – Salzburgi Egyetemi Könyvtár: Gesamtzeitschriftenverzeichnis Salzburg, GZSa. – Salzburg, 1975. Több kiadásban, mikrofilmlapos formában is, a harmadik kiadástól kezdve az ÖZDB részállománya. – Linzi Egyetemi Könyvtár: Gesamt-Zeitschriften-Verzeichnis Linz (GZL). – Linz, 1975. A negyedik kiadástól kezdve az ÖZDB részállománya. – Innsbrucki Egyetemi Könyvtár: Zeitschriftenverzeichnis / Fakultätsbibliothek für Bauingenieurwesen und Architektur an der Universität Innsbruck. – Innsbruck, 1976. Több kiadásban. – Medizinische (medizinischbiologische, biochemische) Zeitschriften / Universitätsbibliothek Innsbruck. – Innsbruck, 1978. Több kiadásban. – Grazi Műegyetem Könyvtára: Zeitschriftenverzeichnis der Technischen Universität Graz. – Graz, 1977. Több kiadásban. – Klagenfurti Egyetemi Könyvtár: Verzeichnis der Periodika der Bibliothek der Universität für Bildungswissenschaften Klagenfurt (VBK). – Klagenfurt [1977]. Több kiadásban. – Bécsi Műegyetem Könyvtára: Verzeichnis der laufend gehaltenen Zeitschriften. – Wien, 1983. Több kiadásban. – Bécsi Állatorvosi Egyetem Könyvtára: Zeitschriften-Gesamtverzeichnis der Universitätsbibliothek der Veterinärmedizinischen Universität Wien. – Wien, 1988. Mikrofilmlapos kiadása az ÖZDB részállományaként. – Leobeni Montanisztikai Egyetem Könyvtára: Leobener Zeitschriften-Verzeichnis: LZV. – Leoben, 1985. Következő kiadása 1990-ben az ÖZDB részállományaként jelenik meg.
- [12] Zeitschriftenliste 1974: (ZL74); bibliographisch unredigierter Arbeitsbehelf. – Wien, Planungsstelle, 1975.
- [13] Zeitschriftenliste 1978 / im Auftr. des Bundesministeriums für Wissenschaft und Forschung zusammengestellt und herausgegeben von der Planungsstelle für wissenschaftliches Bibliothekswesen bei der Österreichischen Nationalbibliothek. – Stand: April 1978 – Wien, 1979.
- [14] Regeln für wissenschaftliche Bibliotheken: RAK-WB / [Hrsg. von d. Kommission des Deutschen Bibliotheks-instituts für Alphabetische Katalogisierung.]. – Autorisierte Ausgabe. – Wiesbaden, Reichert, 1983.
- [15] Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, D-1000 Berlin 30 (Tiergarten), Potsdamer Straße 33.
- [16] Deutsches Bibliotheksinstitut – DBI, D-1000 Berlin 31, Bundesallee 184/185.
- [17] GKD – Gemeinsame Körperschaftsdatei. Három könyvészeti központ (Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Berlin – Deutsche Bibliothek, Frankfurt, M. – Bayerische Staatsbibliothek, München) gondozásában és a DBI kiadásában mikrofilmlapos formában jelenik meg.
- Szabályzata: Regeln für die Ansetzung von Körperschaftsnamen: RAK-Körperschaften; Bestimmungen der RAK-WB, Grundbestimmungen der RAK-ÖB, GKD-Erläuterungen und Anhang / [Hrsg. von d. Kommission des Deutschen Bibliotheks-instituts für Alphabetische Katalogisierung...]. – Autorisierte Ausgabe. – Wiesbaden, Reichert, 1988.
- [18] Studie über den Aufbau einer österreichischen Zeitschriftendatenbank / bearb. v. Ladislaus Lang unter Mitarbeit von Günther Ramhardtter, Hans Schöggel, Manfred Straberger. – Wien, Österreichisches Institut für Bibliotheksforschung, Dokumentations- und Informationswesen, 1979.
- [19] FORTELNY, Norbert: Österreichische Zeitschriftendatenbank: maschinenunabhängige Planung für Datenbankverwaltung und -zugriff; Forschungsauftrag. – Wien, 1981. – Fortelny, Norbert: Österreichische Zeitschriftendatenbank: Programmvorgabe für Datenbankverwaltung und Datenbankzugriff; Forschungsauftrag. – Wien, 1983. – Fortelny, Norbert: Österreichische Zeitschriftendatenbank: Laden und Realisierung der Zugriffsfunktionen; Forschungsauftrag. – Wien, 1984. – Fortelny, Norbert: Österreichische Zeitschriftendatenbank: Dokumentation der Realisierung der Datenübernahme von der ZDB-Berlin und der Realisierung des Datenbanksystems; Forschungsauftrag. – Wien, 1985.
- [20] ÖNORM A 2656: Bibliotheksidentifikation; Maschinenlesbare Kennung. 1984. – ÖNORM A 2657: Bibliotheksidentifikation; Bibliothekssigel. 1985.
- [21] Handbuch für Datenaufbereitung und Datenerfassung / Österreichische Zeitschriftendatenbank – ÖZDB. – Stand: 1984-07-31. – Wien, 1984. Meghatározza az adatbázis feladatait; mit és hogyan jelentsünk; leírja a működési elveket, a bejelentések formai és gépreviteli meghatározóit, tájékoztat a lehetséges kiértékelésekről.
- [22] BRODY, Florian: ÖZDB-Compact : Realisierung eines Zeitschriftenauskunftssystems auf CD-ROM. – Fakten, Daten, Zitate, 8. köt. 3.sz. 1988. p. 9-12.
- [23] ZETA/3: Ablochscheema zur Datenerfassung von fortlaufenden Sammelwerken (Zeitschriften und Serien) / Arbeitsstelle für Bibliothekstechnik bei der Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz. – 3. Aufl. Stand: 1. Febr. 1978, Erg. bis Dez. 1983. – Berlin, 1978/83.
- [24] ZETA/4: Format zur Datenerfassung von fortlaufenden Sammelwerken in der ZDB : ZETA / Deutsches Bibliotheks-institut ; Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz. – 4., völlig neu bearb. Aufl. Stand: Dez. 1986. – Berlin, 1986.
- [25] ÖZDB-ONLINE : Benutzeranleitung / Österreichische Nationalbibliothek, Österreichische Zeitschriftendatenbank ; Planungsstelle für wissenschaftliches Bibliothekswesen. Stand: Jänner 1989. – [2. Ausg.]. – Wien, 1989.
- [26] 1990 kezdetére várható az ARTEC cég (ARTEC, D-1000 Berlin 29, Homburgstraße 10) kísérleti CD-ROM-változata a Macintosh OS számára, "Archive-One" megnevezéssel. A cég tervei szerint komerciális céllal kiadott CD-ROM 100 DEM alatti piaci áron hozható forgalomba majd. A Tervhivatal és az ÖZDB két újabb jegyzékkel vesz részt e kísérleti CD-ROM-vállalkozásban (a laxenburgi IIASA könyvtár és a bécsi UNO City Library állományadataival).

- [27] Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung, Abt. III/1: Öffentliche Ausschreibung für die Einführung eines automationsunterstützten integrierten Verbundsystems im wissenschaftlichen Bibliothekswesen der Republik Österreich ; Grundkonzept und erste Ausbaustufe. Zl.: 1011/1-31/87. - Wien, 1987.
- [28] EDV - Elektronische Datenverarbeitungs Ges. m.b. H.: Teilanbot für 1. Teil: Bibliothekssoftware. - Wien, 1987.
- [29] Integration der ÖZDB ind den Bibliothekenverbund : Grobkonzept anwenderspezifischer Vorgaben / Planungsstelle für wissenschaftliches Bibliothekswesen ; Österreichische Zeitschriftendatenbank. - Wien, 1989. - Vorschlag für die Umstellung der Österreichischen Zeitschriftendatenbank / IBM Österreich. - Wien, 1989. - Vorschlag für eine Schnittstelle zwischen ÖZDB und dem BIBOS-Verbundsystem : ÖZDB-Portierung / Planungsstelle für Wissenschaftliches Bibliothekswesen. - Wien, 1989.
- [30] Jahresbericht / Österreichische Nationalbibliothek. - Wien, 1983.
- Beérkezett: 1990. II. 14-én.

Az AV-KOMMUNIKÁCIÓ szerkesztősége a kommunikációval, propagandával, oktatással és képzéssel, közművelődéssel foglalkozó szakemberek számára szakmai tanulmányutat szervez a hang- és képteknika világviszonylatban egyik legfrangosabb rendezvényére, a

21. PHOTOKINA

Köln, 1990. október 5-9.

kiállításra, valamint a szervezés-, számítás- és információtechnika legújabb nemzetközi eredményeit bemutató

ORGATEC '90

Köln, 1990. október 25-30.

szakkiállításra. A tanulmányutakon való részvétellel kapcsolatban további részletes tájékoztatással szolgál Árkos Iván és dr. Schnelder László naponta 8 és 12 óra között

- telefonon a 138-2935 és 138-2300/191 telefonszámokon, illetve
- személyesen az AV-kommunikáció szerkesztőségében (Budapest VIII., Múzeum u. 17. I. 110.)